

БАЛДАРГА БИЛИМ БЕРҮҮ

БИЛИМ БЕРҮҮНҮН ӨНҮГҮҮСҮНӨ
АДЕП-АХЛАКТЫК, РУХАНИЙ ЖАНА БИРДИКТҮҮ МАМИЛЕ

АНН ЭЛЬ-МОСЛИМАНИ

БАЛДАРГА БИЛИМ БЕРҮҮ
Билим берүүнү өнүктүрүүгө
адеп-ахлактык, руханий жана
бирдиктүү мамиле

Бишкек - 2020

УДК

ББК

Китептин демөөрчүсү:
Эл аралык Ислам ойлору Институту
Херндон, Вирджиния, США

Китепти англисчеден кыргызчага которгон **Жалилова Гулжахан**

Китептин редактору **Беделбек кызы Вера**

Анн Эль-Мослиmani

Балдарга Билим Берүү: Билим берүүнү өнүктүрүүгө адеп-ахлактык, руханий жана бирдиктүү мамиле / Которгон.: Г. Жалилова – Б.: 2020. -22 б.

Бул китеп жалпы окурмандарга, Ислам динине кызыккандарга, Ислам динин изилдегендерге өтө пайдалуу. Бул китептин өзгөчөлүгү – исламга болгон жаңы көз карашты сунуштайт. Мусулмандардын калыптанып калган эски көрүнүштөрдөн арылып, чыныгы ийгиликке жеткире турган жолдору чагылдырат.

Китеп «Ихсан Хайрия» коомдук фонду тарабынан бастырылган

КЫРГЫЗСТАН МУСУЛМАНДАРЫНЫН ДИН БАШКАРМАСЫ

**Бул китеп Кыргызстан мусулмандарынын дин
башкармасы тарабынан тастыкталат. №**

М

УДК

ББК

© Анн Эль-Мослиmani, 2020

КИРИШ СӨЗ

Учурдагы билим берүү системасынын баскан жолу жүз же андан ашык жылдардан бери уланып келе жаткандыгына карабастан, бул система “кайра иштелип чыгууга” өтө муктаж, ошол эле учурда билим берүү системасынын өз кезегинде өнүгүүнүн жана азыркы учурдун таасирине байланыштуу көптөн бери унутулуп келген окутуу ыкмалары жана принциптери менен болгон байланышын жаңыртуу абзел.

Бизде азыркы системада негизинен саналуу гана окуучулардын санынан турган, бир дарсканадан экинчисине көчүп окуган, тиешеси же байланышы жок фактылардын конвейер лентасында багылган класстар бар, ошол балдарды шыктандыра албаган китептер жана ыкмаларды колдонуу менен аларды кайра эле аягы түтөнгүс сынактарда колдонобуз, мунун жыйынтыгында алынган бааларды балдардын интеллектуалдык мүмкүнчүлүгүн арттыруу жана предметти “өздөштүрүү” жетишкендиктери үчүн колдонуп келебиз. Аттаңдаштык, татаал, кызыксыз жана катаал ыкмалар дүйнө жүзүндөгү көпчүлүк мусулман ишениминдеги мектептерде өкүнүчтүү түрдө кайталанып колдонууда. Мунун жыйынтыгында балдардын бир сапка тизилген тизмеги пайда болот да, дал ушул жер-

де: буларды “ойлонууга” үйрөтүшкөнбү же “иш - аракеттерге” үйрөтүшкөнбү деген суроо туулат.

Ондогон жылдардан бери билим берүү менен алектенип, өз ислам мектебин жетектеп келе жаткан Анна Эль-Мослимани Чыгышта да, Батышта да билим берүү философиясына жана балдардын окуп үйрөнүп жаткан бардык нерселерине толугу менен руханий күч бере ала турган адеп-ахлактык ыкмаларга үндөгөн көптөгөн жалпы ой-пикирлерге кошулат.

Мунун себебин түшүнүү үчүн – фундаменталдык негиздер менен – ар бир бала руханий, моралдык жана интеллектуалдык касиеттери менен жаралат, балдардын бул касиеттеринин функциясын жалаң эле сынактарды тапшыруу үчүн эмес, ошондой эле Жаратканды тааный билүү, өз жаратылышын жана ааламдагы ордун түшүнө билүү жана акыры аларды адамзатына пайда алып келүүчү иш-аракеттерге колдоно билүү зарылдыгы менен байланыштырса болот. Ошентип, жалпы билим берүү тажрыйбасын жогорулатуу - бул анын келечегинде, өз учурунда келечекте билим берүү системасынын өнүгүүсүн жана өөрчүшүн колго алуу болуп саналат.

Баланын аалам жөнүндө адеп-ахлактык түшүнүгү бирдиктүү дүйнө таануусу менен чогуу, жаратылган ар бир нерсе менен байланышы, дүйнөнү жакшыртууга жарандык милдети тууралуу маалым болуусу жана башкалар менен биргеликте кызматташтыкта иштей билүүсү, ар бир баланын өсүшүнүн жана өөрчүшүнүн негизин түзөөрүн, аларга Кудайдан берилген касиеттерин иш жүзүнө кеңири ашыруусуна мүмкүндүк берээрин автор тастыктайт.

Автор атаандаштык буйрутма агым, баалоо, сыйлоо жана жазалоо (балдардын өзүнө болгон ишенимин жана чыгармачылыгын система ырайымсыз түрдө тепселеп салууда жана ошол системанын натыйжалуулугу иш жүзүндө далили аз, таптакыр жок деп айтса да болот) сымал ыкмалардан арылганда гана балдардын өөрчүшү ыктымалдуу экендигин түшүндүрүүнү улантат. Мындан тышкары, мурдагы эски маалыматтарды камтыган тексттер окуу китептеринен алынып салынуусун жана тематикалык мамилени колдонгон тексттердин кеңири жана көп катмарлуу маанисин түшүнө билүү үчүн аларды чыныгы жашоодогу окуялар жана ишкердүүлүктөр менен байланыштырып, кайрадан иштеп чыгуу керектигин, балдардын жашоодогу маанилүү эмоционалдык жана социалдык деңгээлдерди түшүнө билүүсүнө мүмкүндүк берүүчү негизги (жана абстракттык) суроолорду толугу менен ачып берүүнү талап кылат.

Аталган эмгек ошондой эле билим берүү тажрыйбасын дем күч берүүчү деңгээлде колдонуу үчүн акыркы инновациялык куралдарды жана технологияларды колдонууга үндөйт. Бул өз кезегинде, актуалдуу окутулуучу айлана-чөйрөнү (дарскана жана мектепти) динамикалык жана кызыктуу жайга айландырат жана ал жерде мугалим “башкарма” эмес, баладагы болгон эң мыкты сапаттарды тарбиялай алган акылман образдын үлгүсү болуусу абзел.

Соңунда, мусулман мектептери үчүн Жараткан ар дайым окутулуп жаткан нерселердин эң башкысы, так борбору болуусу керек деп саналган азыркы тажрыйбадагы механикалык катаал түрдө эмес, Жараткан-

ды, Анын элчилерин, адамзатка тартуу кылган аяттарын жана Куранды терең сүйүүнү жана урматтоону шарттаган жагдайларда окутулуусу керек жана Жараткан-дын ар бир нерседе аткарган жумушун көрүп, түшүнө билүүгө балдарды үйрөткөндөй болуусу зарыл. Башка ишенимдеги балдар менен аралашуу жана башкалардын ишенимдерин, ошондой эле бардык элдердин укуктарын урматтоону үйрөнүү менен бирге, балдар сөзсүз эле реалдуулукту кабыл алууда би-полярдуулукка ээ болуп калышпайт, тескерисинче, келечекте көп ишенимдүү жана көп маданияттуу чөйрөдө кененирээк аралашууга мүмкүндүк алышат, ошол эле учурда алар өздөрүнүн күчтүү инсандык касиетин сактап кала алышат.

Бул эмгек ИИЭаИнун мусулман коомдорундагы билим берүүнү жогорулатууга өзгөчө көңүл бөлүүсүнө байланыштуу интеллектуалдык өнүгүүнү баалоо жана адамзаттын өнүгүүсүнө умтулган пассивдүү кабыл алуудан сырткары колдонулуучу билимди алуу үчүн жарык көрүүдө. Эң негизги максат – изилденген жана пайдалуу деп эсептелген нерселердин баарынын максаты сымал эле, качандыр бир убактарда материалдык маанидеги агымга багытталып келген руханий, адеп-ахлактык жана жашоого ыңгайлашууну кайрадан системага кайрып келүү болуп саналат.

Көңүл чордонуна коюлган экспозиция, талкууга коюлган маселелер жөнүндө маалымат алуунун жогорулоосуна жана окурмандарга сунушталган көз караштар пайда алып келет деген үмүттөбүз.

Ислам жылсанагына ылайык берилген даталар (хиджра) АН белгиси менен белгиленип берилди, мындай

белгини коюунун зарылчылдыгы жок жерлерде, даталарды белгилөө керектүү жерлерде григориан жылсанагы боюнча жана СЕ белгиси менен белгиленип берилди. Араб тилиндеги сөздөр кыйгач белгилөө менен өзгөчөлөнүп, жалпы колдонууга кирип калган заманбап эмес деп эсептелинген аттардан сырткары аттарга гана айырмалоочу белгилөөлөр коюлду. Араб шилтемелеринен алынган англис тилине которулган котормолор авторго таандык болуп саналат.

ИИЭаИнун түптөлүү мезгилинен баштап, олуттуу илимий иш-аракеттердин ишке ашуусуна көмөк көрсөтүүчү ири борбор катары кызмат кылып келүүдө. Ушул максаттарды аркалоо менен аталган уюм ондогон жылдар аралыгында көптөгөн изилдөө программаларын, семинар жана конференцияларды өткөрдү, ошондой эле азыркы күндө англис жана араб тилдеринде 70 тен ашуун аталыштагы социалдык илимдер жана диний дисциплиналар багытында адистештирилген илимий эмгектерди басып чыгарды, булардын көпчүлүгү башка негизги тилдерге которулган.

Аталган китептин чыгарылышына түздөн-түз жана кыйыр катышкан адамдардын баарына терең ыраазычылык билдирип, алардын ичинен өзгөчө Сюзан Дарлес, Энн Х.Реддинг жана Эмиль С.Смитти редакторлук кызматы үчүн баса белгилей кетмекчибиз. Жасаган иштери үчүн Аллах ыраазы болсун.

ХИШАМ АЛТАЛИБ

Мусулман коомчулуктарындагы

билим берүүнү өнүктүрүү

2018-жыл, январь

1

Киришүү

Мусулман ата-энелер мусулмандар аз жашаган өлкөлөрдө толук иш күнү менен иштеген ислам мектептеринин көп пайда болуп жатканын энтузиазм менен кабыл алышты. Салах – бул күндүн бир бөлүгү, балдар араб тилин жана Куранды окуп үйрөнүшөт; дарсканалар адатта анчалык чоң эмес, мугалимдерге да, балдарга да тиешелүү үй-бүлөдөгүдөй чөйрөнү тартуулап, ар түрдүү маданий жана адеп-ахлактык көйгөйлөр жоюла түшкөнсүйт.

Бирок, ошентсе да биз алдыда узун жолду басып өтүшүбүз зарыл; биз өзүбүздүн негиздүү түптөлгөн исламдык принциптерибизди билим берүүдө гана колдонбостон, окутууда да колдоно билишибиз абзел. Ислам билим берүү философиясынын парадигмасынын кайра жандануусу үчүн көрөгөчтүк менен, акыл калчап жүргүзүлгөн талдоо талап кылынат – бул *иджтихад* (эркин ой жүгүртүүлөр). Бул деген кадимки нерселерге скептикалык көз караш менен мамиле жасоо аркылуу азыркы абалды оңой жөнгө салуу жана бардык түрдөгү мектептердин басымдуу көпчүлүгүндө жалпы колдонууда үстөмдүк кылган методология эмне үчүн жана кантип пайда болгондугун изилдөөнү билдирет.

Эреже катары, биз өзүбүздүн жеке педагогика-бызга ылайык, сабак берүүгө акыбыз бар, бирок биз бул укукту өз оюбузду, көрүүбүздү жана келечектеги максаттарыбызды так аныктап алмайынча колдоно албайбыз. Бул иш-аракетибиз чоочун кишинин ролун ойноону талап кылып, айлана-чөйрөбүзгө ойлонбостон, мүмкүн, кыйналбастан сиңирген билим берүү маданиятынан өзүңдү алыстатууну талап кылат (түр көрсөтүүнү); кунт коюу жана сын көз караш менен кароо - бул сактап келаткан билим берүүгө жана максат, дүйнө көрүнүшү (таанып билүү), көрүп билүү жана миссия исламга негизделгени жөнүндө күмөн саноону жаратат.

Заманбап мектеп адатта күмөн саноого кабылбай турган жыйындарга негизделет, себеби алар жөн эле ченемдик мектеп маданиятынын бир бөлүгү катары бекитилип келген, божомолдоолор жана тажрыйбалар тереңдеп тамыр алышкандыктан, аларды Джером Бруар “Элдик педагогика” деп, ал эми Девид Тьяк жана Мэри Кубан “Мектепте билим берүүнүн грамматикасы” деп аташкан. Биздин мындай сунуштарды сыңдоо түрүндө изилдөөбүз абдан маанилүү. Берилген чектөөлөрдү четке чыгуу ар дайым эле оңой эмес, адатта кээде тобокелдикке барууга барабар иш. Ошондуктан биз кээде ишкана стилиндеги эски методологияны карманууга аракеттенебиз, бирок бул методология эң мыкты тажрыйбанын үлгүлөрүн кармангандар тарабынан четке кагылган же биз окутуп жаткандарга тиешеси аз жана кийинки түшүнүктү өркүндөтпөгөн жана дем-күч берүүчү материалды эске тутууну белгилейбиз.

Кээ бир ата-энелер жана мугалимдер өзүнчө жана исламдык эмес бихевиаризмге ишенишет. Мухаммед Пайгамбарыбыздан (С.А.В.)¹ айырмаланган, маселелерди баалай да, чече да албаган, балдарга ызаат менен мамиле кылууну билбеген жана жалпысынан аларга жакшы үлгү бо-ло албаган мугалимдер да бар. Кээ бир мектептерде, жадагалса, атайын салынган анча чоң эмес тар дарсканалар бар, анда көрсөтмө куралдарга, жамааттык жана практикалык ыкмаларга орун берилбейт.

Усман Бутеже бүгүнкү исламдык билим берүүнүн абалы жөнүндө таамай жыйынтык чыгарган:

Билимдин чектерининен алыстаган мусулмандар акырындык менен билимди өркүндөтүүчүлөр болуу мүмкүнчүлүгүнөн ажырай башташкан да, алар билимди колдонуучуларга айланып калышкан. Алар тарыхтын алдынан кыя өтүшүп, өздөрүнүн тарых жаратуучу абалы-Балдарга билим берүү нан, тарыхтын курмандыктарына айланышып, дагы деле ошондой абалда калып келишүүдө.

Биз баштапкы жетекчилик абалыбызга кайра кайтып баруу үчүн, жадагалса, өзүбүздүн жетекчилик абалыбызды, кабыл алуу үчүн тандап алган системаларды исламдын негизинде изилдеп чыгышыбыз керек. Мен дүйнөнү жакшыртуу иштерине берилген, жоопкерчиликтүү элдердин ролун кабыл алуу менен, биз дагы бир ирет балдарыбыз үчүн бекем адеп-ахлак-

¹ *Salla Allahu alayhi wa sallam. Жараткан тынчтык берсин жана аны колдосун.* Мухаммед Пайгамбарыбыздын ысмы кайсыл жерде аталбасын, ага карата айтылуучу сөз.

тык жана руханий мурас калтыра алуубузду суранып, дуба кылам.

Акыркы жылдары мусулман мугалимдери олуттуу ийгиликтерге жетишишти, негизинен Карен Кейуорттун жана Америкадагы ислам мектептеринин Лигасынын; CISNA (Түндүк Америкадагы ислам мектептеринин Кеңешинин), Надим Меман жана анын Торонтодогу ислам мугалимдерин окутуу боюнча долбоору (Razi Education), Абдулла Сахиндин эмгеги Англияда жана ислам мектептериндеги бир катар жеке лидерлердин, Джером Хенцелл-Томастын эмгектерин атасак болот. Биз алардын өтө маанилүү эмгектерине негиз жасоону улантууга Кудай жеткирсин.

Менин аң-сезимим, акыл-эсим көптөгөн жылдар аралыгында өөрчүдү, негизинен биздин өзүбүздүн балдарыбыздын жардамы менен, дем алыш күндөрдөгү мектептердеги тескери тажрыйбалардан жана биз Сауд Аравиясына көчүп келип, балдарымды Сауд мектебине киргизген үч жыл аралыгында башталган. Так ошол Сауд мектебинин системасы менен алышууда, сыноолордон өтүүдө менин оюма алгач америкалык ислам мектебинин идеясы келди. Мен мусулман балдары үчүн биз азыркыга чейин сынап, колдонуп келген нерселерден сырткары өзгөчө нерсени колдонуп көргүм келди.

Бир нече жылдан кийин - качан гана биздин өзүбүздүн балдарыбыз пайда алып келбей калганда, жаңы иштеп баштаган төрт аял менен биргеликте Сиэтлде ислам мектебин ачтык. Башында биз мектепти түптөп гана коелу деп ниеттенгенбиз. Эч кимибиз мектепти андан ары өнүктүрөбүз деп максат койгон

эмеспиз. Мен жакында эле илимий чөйрөдө доктор-лук диссертациямды жактап бүткөм жана консалтинг, эмгектерди басып чыгаруу жана сабак берүү менен алек болчумун. Бирок, мектепти негиздеген башка көп адамдар тастыктагандай, маселенин өз мааниси үзгүлтүксүз эмгектин мурдараак пайда болгон маанисинин жанында келечектүү болуп калышы ыктымал.

Пайда болгон кризис учурунда, биз жолдошум экөөбүз мектептин ишин улантууга кириштик.

2003-жылдын бир нече айларында жолдошумдун өмүрүнүн акыркы күндөрүнө чейин чогуу иштегенди уланттык. Мен бир нече жылдар аралыгында бардык деңгээлдерде сабак берип келдим жана өзүмдүн жеке сабак берүү философиямды иштеп чыктым, бирок мен ушул жылдар арасында ислам мектеби кандай болушу керек деген так бир түшүнүктү келтирдим дегенден алысмын. Бирок, мусулман балдарын тарбиялоого токтолууну чечип, мен өзүмдүн илимий изилдөөлөрүмө жумшаган күч-аракеттей эле аракеттенишим керек экендигин түшүндүм. Мен өзүмдүн саякаттоомдун аралыгында салттуу исламда бекем тамырланып калса да, ошол эле убакта Батыш менен тыгыз байланыштары бар илимпоздордун эмгектерине олуттуу түрдө таяндым, ошондуктан алар заманбап замандагы мусулмандар катары жашоо үчүн *ижтихад* принциптерин ойлонуу менен колдонууга жөндөмдүү болушат. Мындай эмгектер эркек илимпоздорго катарлаш эле аял илимпоздордун эмгектери, Кудайга шүгүр, олуттуу деңгээлде маселелердин “чыгыш версиясынын” ордун алмаштырып, ислам жана мусулмандарга тиешелүү суроолордун маанисин жана так

талдоосун кайра кайрып беришти. Алардын эмгектери кеңири элге жеткиликтүү болуп калган, биздин кичинекей мектеп түптөлөөрү менен дароо эле ал эмгектер англис тилинде да жеткиликтүү болду.

Бүгүнкү күндө, бактыбызга жараша биз жашап жаткан дүйнөдө исламды жашоо жана билим берүү менен байланыштырган, ойлонгонго мажбур кылган материалдардын китепканасы бар. Джон Эспозито жана Джон Волл өздөрүнүн “Бүгүнкү исламдын куруучулары” аттуу китебинде бул мусулман интеллектуалдарынын өсүп келаткан таасирин талкуулашкан, аларды салттуу белгилөөнүн чегинен алыска чыккан коомдук жана саясий реформалардын өзгөрүүчүлүк программаларын түзгөн активисттер катары сүрөттөшкөн.

Мага маркум Исмаил аль-Фаруктун 1982-жылы билимдерди исламдаштыруу планын жана негиздерин ал-гач баяндап жазгандагы сөздөрү аябай таасир калтырды. Анын ислам методологияларынын алгачкы принциптерине арналган долбоору *таухидди* (Кудайдын биримдигин) жана адамзатынын, кийинки жаратуунун, чындыктын жана иш – аракеттердин жана аларга байланышкан принциптерин, биздин окутуу ишмердүүлүгүбүздө кантип колдонууну анык-тоого дилгирленүүгө шыктандырды.

Бул принциптерди колдонуу тууралуу акыл калчашып, мусулмандар буларды ислам теориясы үчүн негиздүү принцип катары кабыл алышты, бирок аталган негиздерде окутуу ар дайыма сыйынууну, өзүн-өзү анализдөөнү, окуп үйрөнүүнү жана өз ара пикир алышууну талап кылат. Биз, муталимдер, мусулман

окуучуларыбыз биздин мектептерди жалаң эле финансылык ийгиликтерге даяр болуу менен гана эмес, ошондой эле Кудайдын жардамы менен толугу менен Кудайга болгон ишенимине, чыгармачылыкты түшүнө билүүгө жана жер жүзүндөгү жашоодо өзүнүн топтук жана жекелик ролдорун аткарууга болгон милдетине негизделгендей билим алып чыгуусун канткенде камсыз кыла алаарыбызды ойлонуубуз керек. Бул китеп талкуулоолорду иш жүзүнө ашырууга жардам берип, башкаларды өз ойлорун жана идеяларын ачык айтууга шыктандырат.

Көпчүлүк мусулман педагогдор Дауд Таухидди баарынан да көбүрөөк Түндүк Америкада ислам билим берүүсүн реформалоочу катары кабыл алышат. Аль-Азхардан, Египеттеги окуу жайын аяктагандан кийин АКШга келип, ислам мектептерине көз сала баштаган. Ал ислам билим берүүсү көбүнчө балдарды мусулман болууга эмес, жөн гана ислам тууралуу фактыларга үйрөтөөрүн белгилеген. Ал өз жашоосунун калган бөлүгүн толугу менен америкалык мусулмандардын исламындагы жашоосуна арнап, ага активдүү катышуу менен бирге, ой жүгүртүүсүнүн жана көрөгөчтүгүнүн негизинде, келечек муундардын билим алуусун жакшыртууга жана изилдөөгө арнаган. Тилекке каршы, анын көзү өткөндөн кийин анын эмгектеринин негизги бөлүгү жарыкка чыкпаган бойдон калды.

Абдулла Сахин ислам билим берүүсүнүн өнүгүшүнө салым кошкондордун бири. Сахин өз ишмердүүлүгүн Улуу Британияда баштаган, Британдык мусулман жаштарынын арасында окшоштукту түзүүгө токтолуу менен бирге изилдөөнүн эмпирикалык

үлгүсүн колдонгон. Анын тыянактары Улуу Британиядагы ислам билим берүүсүнө мүнөздүү мугалим жана текстке багытталган билим берүүдөн баш тартуу өтө маанилүү экендигине жана ал атагандай критикалык берилгендик деген нерсеге карай алып бара турган изилдөөчүлүк системага өтүү зарылдыгына аны ынандырган. Кийинчерээк ал магистр деңгээлиндеги билим берүү программаларын исламдын диний мугалимдерин даярдоо үчүн түзгөн, бул программалар өз кезегинде окуучуга ачык, сын көз-караш менен өз ара пикир алышуучулукка багытталган методологияны колдонот.

Заманбап замандагы исламдын өнүгүүсүндө өзгөчө орду бар, педагогикасы эң мыкты тажрыйбаларга негизделген жана идеялары исламга шайкеш келген мусулман эмес көпчүлүк жетекчилердин эмгектеринин катарында башка илимпоздордун аттары да бардык жерлерде аталып келет. Билимдин кандай гана түрү болбосун - бул адамзатына берилген белек, ошондуктан биз бул түшүнүк кайда гана болбосун, балдар канткенде жакшыраак окушаарын түшүнүүгө умтулушубуз керек. Байыркы мусулман илимпоздору башка цивилизациялардын билимдерин сактап гана келбестен, ошондой эле аларды ислам келечектүүлүгүнө киргизүү үчүн болгон күч-аракеттерин жумшап келишкендей эле, биз да ислам баалуулуктарына карама-каршы келген нерселерди алып салуу менен бирге билим берүүнүн заманбап теориясы бизге эмнелерди сунуштарын кылдаттык менен изилдеп чыгуубуз жана *таухид* алкактарын системалык түрдө жаңылап туруубуз абзел.

2

Өз тандоолорубузду кеңейтүү жолунда

Батышта ислам дини өнүгүп келе жатканына байланыштуу, мусулман мугалимдери адатта эки башка окутуу ыкмаларынын ортосунда тандоо жасашат. Алар мисал катары медресе деген аталыш менен дүйнөнүн көпчүлүк бөлүктөрүндө иштеп жаткан диний мектептерди алса болот, бул мектептерде басым байыркы тексттерди жаттап алууга жасалат же болбосо алар жалаң гана Батышта эмес, азыркы күндө дүйнөнүн булуң бурчунда да тапканга мүмкүн болгон атаандаштыкка тең келе ала турган салттуу, светтик мектептерге таянышат. Мындай мектептерде “ислам” көбүнчө заманбап мектептерде өтүлүүчү методологиясы бар, башка курстарга окшош эле дагы бир предмет катары каралып калат. Көбүнчө алар колониалдык доордон кийинки мезгилдин калдыгы - медресе стилиндеги окутулуучу “исламдык” предметтер жана батыштын билим берүүсүнүн методологиясын, окуу программаларын жана тексттерин колдонгон “светтик” предметтердин айкалышын тандашат, бул - маселенин өз алдынча чечүүнүн айкын түрү. Биз кылдаттык менен рефлексияга, критикалык ой-жүгүртүүгө жана чыгармачылыкка тоскоол болгон жана ошондой эле секуляризацияга айландырылган окутуунун мыктылыгы тууралуу мифти кол-

донууга жол бербеген окутуунун ыкмаларын изилдеп чыгышыбыз керек. Ошондой эле, биз динди реалдуу жашпоодон алыстаткан дуалисттик түзүлүшкө алсырап бараткан эки системаны киргизүүнүн жалпы тажрыйбасын көңүл коюп изилдешибиз керек.

Кээ бир адамдар жана топтор өткөнүн жоготуп коюудан коркушат жана мурдагы замандагы окумуштуулардын пикиринен кол үзө албай келишет. Ойлоонунун мындайча ыкмасы *таклид* (тууроо) *таждидге* (жаңылануу же кайра жаралуу ыкмасына) карама-каршы келет. *Таждид* Куран бизге түбөлүк жана бардык жерде берилген, биз анын принциптерин учурдагы жагдайларга *ижтихад* (эркин ойлоону) процесси аркылуу колдонууга ар дайым умтулу-Балдарга билим берүү шубуз керек деген түшүнүккө негизделген. Эгерде биз билим берүүнү реформалоону кааласак, анда биз *ижтихадды* колдонуу керектигибиз ачык айкын. Эмнеси болсо да, *таклидди* кармангандардын да негиздерин түшүнүү маанилүү. *Таклидди* муфтий Мухаммед Саджад жактаган:

Таклид - бул илимпоздун юридикалык бүтүмдөрүнө берилген ой-пикирлерине кенен далилдер жок болсо да моюн сунууну билдирет. Илимий даражасы жок адам кылганга аргасыз, себеби, ал ызы-чууга байланышкан кандайдыр бир конкреттүү маселе боюнча өз жеке пикирин тастыктоо үчүн далилдерди келтире албайт. Бул процесс исламда *изажах* (*ijazah*) деген аталыш менен таанымал, жана бардык мухадиттин жана юристтер исламдын изилдөөчүлөрүнүн арасында кандайдыр бир ишенимге ээ болуу үчүн бул процесстен

өтүшү керек болчу. Билимсиз адамдарды алга сүйрөгөн үмөттөрдө чыныгы илимпоздор бар экендигине кепилдик берүүчү системанын бир канча жолдору бар. Бул таңкалыштуу салттын милдети - ошол мугалимдерден кимдер билим алганынын жардамы менен аныктоо жана экинчиден, алардын илимдин компетенттүү мугалими катары авторизациялоо. Ошентип, ушундай жолдор менен илимпоз элге билим бергенин далилдегенге укугу бар болчу, жана ал билим Кудайдын элчисине акыры аягы кайра алып баруучу чынжырчага уруксат берилген.

Таклид бизди өткөн заман менен кармап турат. Куран Кудайдан берилген сөзү жана бардык убактарга жана бардык жерлерге таандык болгондуктан, биз аны маселелелерди чечүүдө колдонууга жана эч качан күтүлбөгөн маданияттарга колдонууга мүмкүнчүлүктөргө ээ болуубуз зарыл. Британиялык илимпоз Зиауддин Сардар: “*Таклид* мусулмандарды Куран менен болгон олуттуу жана аргументтештирилген талаш-тартыштардан алыс болуш керек деп кыжаалаттанган, ойлогон адамдардын укугун жокко чыгарат, ал эми иш жүзүндө ал текшерилбеген бүдөмүк билим берүү системасын жамынуу менен бирге, ошол эле учурда заманбап дүйнөнүн татаалдыгы жана көйгөйлөрү жөнүндө аз маалыматтанган динчил илимпоздорду чыгарат.”

“*Таклид ижтихаддын* каалгасынан кийин жаралган” деген маанидеги таркатылган ой-пикирлерге илимпоздор бардык маанилүү суроолорго эчак жооптор берилгендиги менен макул болушкан исламдын алгачкы доорунда эле жокко чыгарылган. Алдул-Хамид Абу

Сулайман мындай теория “имамды” “алардын мечиттеринин тереңдөөсүнүн” түпкүрүнө алып барып такаган исламдын саясий башкаруучулукту сактап калуунун жоголушуна алып келген аң-сезимдин токтоп калган метафорасы болуп саналат деп болжолдогон. Көпчүлүк илимпоздор Абу Сулеймандын жеке жана ырым-жырымдар маселелери менен чектелген ою бардык жашоого жана күнүмдүк жашоодо колдонулбай калгандыгын туура деп эсептешет.

Албетте, Сардар: мусулмандар “толугу менен билимди багынтышты: бат кабыл алышып, туткундап алышып, табышып, ал жөнүндө талкуулап жана талашып-тартышып, аныктап, аны таркатуу үчүн институттарды түзүп, ал жөнүндө жазышып, ал жөнүндө окуп, аны салыштырып жана аны таркатып” деп сүрөттөгөн алгачкы исламдын кыйынчылык, ошол эле кезде бороондуу күндөрүнө бир нерсе чекит койду.

Вадад Кади кийинки убакытты мындайча сүрөттөгөн: “бардык шаардык борборлордо китеп сатуучулардын бүтүндөй базарлары пайда болду; илимпоздор узак жолду басып өтүштү жана билим издөөдө чыныгы кыйынчылыктар менен бетме-бет кагылышты; эмгектердин топтомунан эмгек жасоо моюн сунуунун түрү катары каралган, жана адабиятчылар китептерди даңазалашты”. Эдулла Казми бул жалпы сабаттуулукка умтулган каалоону, көп сандагы китепканалардын пайда болуусун жана мазхабдардын таркатылуусун камтыган аралыкты чыныгы маданий билим алуу катары мүнөздөгөн.

Бул өзгөчө маданий билим алуу мүмкүн акырына жетмек, эгерде бир катар үлгүлүү билим берүү си-

стемасында басып алуучулук убакка чейинки мезгил сакталып калбаганда. Ата-энелер жана окуучулар өз мугалимдерин тандашты. Баштапкы деңгээлден сырткары, алардын жеке жөндөмүнө, кызыгууларына жана келип чыгышына жараша предметтерди тандоого мүмкүнчүлүк пайда болду.

Басып алуучулук доорундагы ислам дүйнөсүндө болуп өткөн бардык укмуштуудай өзгөрүүлөрдүн ичинен, диний билим берүү аз же таптакыр эле колдобогон мамлекеттик светтик мектептердин түзүлүшүн жана пайда болуусун киргизген жана түрткү болгон билим берүү системасына тийген таасирден өткөн маанилүү жана олуттуу нерсе болгон жок. Экинчи жолку дайындоодо каттоо формалдык түрдө, жашына карай жана жынысына карабастан жүргүзүлгөн, ал эми кызматтан жогорулоо жеке Балдарга билим берүү билимине эмес, сынактардан алган бааларына жана убакыт аралыгынын көрсөтүлүүсүнө негизделген. Бул өзүнчө элиталык класстын пайда болуусуна алып келген деп мүнөздөгөн.

Абдуллах Смиттин жарыкка чыкпай калган отчетуна шилтеме жасап, Сулейман бул классты эрежелерди карманган мусулман, бирок батыштын маданияты алардын ойлонуу образына жана жашоо образына таасирин тийгизет, ошондой эле ал элиталык таптын мүчөлөрү азыркы күнгө чейин жетекчи кызматтарды аркалап келишкенин белгилеген.

Бирок, бул мектептерде жалаң гана элитанын балдары билим алган эмес, ошондой эле билим берүү процессинде ушундай эле натыйжалар менен жумушчулар да иштешкен. заманбапташууга умтулган

жергиликтүү жетекчилер - Ирандын шахы, Египеттен Мохаммед Али жана Түркиядан Ататүрк окутуунун жаңы түрүн билим берүүнүн эң мыкты ыкмасы катары эсептеп, чоң кубаныч менен кабыл алышкан. Аль-Фаруки аны жана анын философиялык божомолдорун кызыгуу менен кабыл алгандарды төмөнкүчө сүрөттөгөн:

“Алар реалдуулукка болгон бүтүндөй көз караштын аспекти болгон жадагалса табигый илимдер, коомдук илимдер, гуманитардык илимдер да исламдын көз карашына өөн болгондугун так түшүнүшкөн эмес. Алар ошол эле учурда мыкты аталган дисциплиналардын методологияларын, алардын чындык менен билим жөнүндө элестетүүлөрүн бөлөк планетанын дүйнөсүнүн баалуулук системалары менен байланыштырган мамилелер зарыл экендиги жөнүндө терең билишкен эмес”.

Уильям Бойд, батыш билим берүүсүнүн тарыхчысы “европалык эместер батыш билим берүүсүн “туруктуу жана универсалдуу” колдонмо катары кабыл алгандыгы үчүн муну чын дилинен укмуштуудай деп атаган.

Басып алуучулук доор формалдуу түрдө аягына жеткенде, бүткүл дүйнө жүзүндөгү билим берүү кескин түрдө жана чындыгында кайталангыс болуп өзгөрдү. Азыркы кезде светтик гуманисттик көз караштар мамлекеттик жана жалпы билим берүү мектептерде үстөмдүк кылат, ал эми диний мектептер болсо жалаң гана “уламаларды” даярдашат. Элитанын балдары дагы деле өзгөчө, жеке, чет элдик же, мындайча ай-

тканда эл аралык мектептерде билим алууну улантышууда, алар бул жерлерде ой жүгүртүү образына материалисттик мамиле жасоого үйрөнүшөт. Чындыгында, бүгүнкү күндө адатта мусулмандардын исламдын эрежелерин үйрөнүүчү дин бөлүгүндө алар светтик гуманисттик дүйнө көрүнүшүнүн кууш түрүндө ойлонууну жана өзүн алып жүрүүнү үйрөнүүнү улантышууда. Аль - Фаруки жыйынтыкты өнүккөн дүйнөнүн заманбап үлгүсүнө жөнөкөй азил катары сүрөттөгөн, мусулман дүйнөсүндөгү секулярдык билим берүүнүн эки доорунда да Батыштын чыгармачылыгына жана артыкчылыгына жооп берген бир да билим берүү мекемеси, бир да илимпоздордун мууну жок болгондугун жарыялаган: “рухсуз чыныгы билимди издөөгө мүмкүн эмес жана батыштын руху - бул таптакыр көчүрүп алууга мүмкүн эмес нерсе. Ал жашоого жана реалдуулукка болгон өзүнүн жеке көз карашы менен жаралган.”

Медреселер жана батыштын накта светтик системалары жалаң эле мусулмандар басымдуулук кылган өлкөлөрдө эмес, ошондой эле мусулмандар жайгашкан бардык жерлерде бирге чогуу иштеп келүүдө. Балдарды мектеп убактысында идеялардын жана баалуулуктардын бир топтомуна үйрөтүп, башкасына сабактан кийин, кечки программаларда же дем алыш күндөрү үйрөткөнү үчүн жаштар бул билимдерден адашып калышы ыктымал.

Толук мектеп убактысы менен окуткан медреселердеги жаңычыл аалымдар заманбап билимдер дүйнөлүк жетишкендиктерге зарыл экендигине тынчсыздануу менен өздөрүнүн салттуу тексттери жана

трактаттарына карама-каршы келген ушул эле светтик кошундуларды кабыл алышты, алардын ою боюнча, “интеграция” термини жалаң эле “светтик” жана “диний” предметтер бир эле мекемеде сунушталат деген түшүнүктү берет. Ислам билимин “заманбап” билимден алыстаткан карама-каршы жана ачык айкын бутактануу бар деген ой пайда болот. Бул карама-каршылык программанын бир бөлүгү окутуу программасына, тексттерге жана диний эмес дүйнөнүн философиялык келечектүүлүгүнө негизделип, экинчи бөлүгү – карама-каршы көз карашка негизделген мектептерде да сакталып келет. Биз балдарыбызга таңуулаганга аракет кылып жаткан нерсе жашоого болгон эки башка таптакыр карама-каршы көз караш эмес, чындыкты таанып билүүнүн жалпыланган түшүнүгү болуусу мүмкүн. Авторитардык мугалимдерден жана тексттерден туюк түрдө алынган фактыларды сактоого негизделген билим берүү ислам негиздерине шайкеш жаштарды жашоого даярдабайт. Бул жогоруда айтылгандын Кудайсыз дүйнөдөгү маалымат менен салыштыруусу толук жумуш күнү менен камсыз болгон мусулмандар арасында пикир келишпестиктерди күчөтөт, реалдуулукка болгон эки карама-каршылык деп эсептешкен көз караштардын бирин тандоого өзүн мажбур сезген биздин жаштардын мойнуна калыстыгы жок түйшүк түшүүдө. Чындык Кудайдан келип чыгат жана биз Анын бизге тартуу кылган тагдырынан жана жашоонун акыр аягына чейин аны угуудан, баш ийүүдөн, кыймыл аракеттерден жана адилеттүүлүктөн кандайдыр бир бөлүгүн алып сала албайбыз.

Автор билим берүүнү таухиддин (Кудайдын жалгыздыгы, адамзат, билим); фитрахтын (адамзат табиятынын түшүнүгү) негизги принциптеринин жана адамдардын жер бетиндеги Кудайдын элчилеринин (жоопкерчилик жана башкаруучулук) ролунун негизинде изилдейт.

Учурдагы билим берүү системасынын баскан жолу жүз же андан ашык жылдардан бери уланып келе жаткандыгына карабастан, бул система “кайра иштелип чыгууга” өтө муктаж. Өндүрүштүрүлгөн коомдун өнүгүү мезгилинде, билим берүү системасы өзүнчө бир ишкана катары калыпталды, бул ишканада окуучулар фактыларды сиңире албаган чийки продукттун жана чоңураак башка өндүрүштүк биримдикти түзүүчү майда барат бөлүкчөлөрдүн ролун ойноп калышууда. Бул таш боор “функционалдык” билим берүү системасынын катачылыгы - анын окуучуларды азыркы жана келечекте элдердин керектөөлөрүн жана үмүттөрүн актоо үчүн өстүрө албагандыгында. Бул катачылык сөзсүз түрдө коомго жана адамзатка жалпысынан терс таасирин тийгизбей койбойт. Коомчулук эчак өндүрүүчүлүк төңкөрүштүн чегинен чыккан жана адамзаттын билиминин жыйынтыгы интернет аркылуу кеңири жеткиликтүү болгон дүйнөлүк байланыштын дооруна кадам шилтеген. Бул доордо элдер негизинен көбүрөөк маалыматка ээ болуу жана көптөгөн суроолорго жоопторду алууга мүмкүнчүлүгү бар.

Окуучу окуп жаткан бардык нерсеге бүтүндөй руханий маани бере ала турган натыйжалуу бирдиктүү билим берүү философиясы зарыл. Ал балдарды руханий аң-сезим, адеп-ахлактык жана баалуулуктар, коомдук жоопкерчилик жана тартиптүүлүк жана өзүн-өзү аныктоо, өзүнө ишенүү жана мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү, максат коюу жана умтулуу, ойлонуу жана ыраазычылык сезимдери менен куралдандыруусу зарыл.

Анн Эль – Мослимани ботаника илимдеринин илимий доктору, ислам китептери жана илимий изилдөөчүлүк эмгектердин автору, ардагер Эл агартуучу жана АКШда Сизтл ислам мектебинин негиздөөчүсү, аталган мектепте кырк жылдан ашуун негиздөөчү директор болуп эмгектенген.

ИИШ